

EL “REGENT LA REIAL TRESORERIA” AL REGNE DE SARDENYA. UN OFICI EMBLEMÀTIC DE LA CORONA D'ARAGÓ EN LA CRUÏLLA DELS CANVIS DINÀSTICS DEL SEGLE XVIII*

Lluís-J. Guia Marín**

Departament d'Història Moderna, Universitat de València

Fa uns anys la doctora Salvador posava de manifest l'oblit que la recerca històrica ha fet d'una institució com la de la “Regència la Reial Tresoreria” del regne de València (Salvador, 1996). Un oblit que, pel que respecta a l'Època Moderna, també afecta a les altres dues grans institucions relacionades amb l'administració i govern del Reial Patrimoni, em referisc al Mestre Racional i a la Batlia General. Aquest oblit, però, no sols s'ha produït en la historiografia valenciana, sinó que és general a tots i cadascun dels països de la Corona, Sardenya inclosa, almenys pel que respecta a la trajectòria que aquestes institucions varen tenir sota la Monarquia Hispànica durant els temps moderns. La dedicació personal i el magisteri de la professora Salvador han posat les bases per a que aquesta carència de la historiografia valenciana estiga en vies de solució o com a mínim pugam afirmar que ja ens trobem davant d'una nova parcel·la de recerca històrica, a la que els futurs investigadors puguen dirigir-se comptant d'antuvi amb les seues valuoses aportacions sobre la matèria. Els treballs personals de la doctora Salvador han estat tant de caràcter general sobre el règim fiscal del regne (Salvador, 1983 i 2009) com d'anàlisi d'alguna de les institucions emblemàtiques del Reial Patrimoni com ara la Batlia General i la seua organització territorial o la pròpia Tresoreria Reial a tra-

* El present estudi s'inscriu en la Commessa PC.P01.008.002, “*Politiche difensive e sistemi di difesa degli Stati del Mediterraneo*”, del *Consiglio Nazionale delle Ricerche*, Itàlia; i al Projecte d'investigació “*Parlamentos y Ciudades de la Corona de Aragón en la encrucijada de la Crisis del Antiguo Régimen*” (Ref. DER2009-09193 del Pla Nacional de I + D), finançat pel *Ministerio de Educación y Ciencia*, España.

** *Associato a l'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Consiglio Nazionale delle Ricerche*, Cagliari, Itàlia.

vés d'un dels seus responsables (Salvador, 1993 i 2008). Però la seua tasca de direcció ha propiciat també l'elaboració d'un treball singular en el que s'aporten importants notícies sobre l'estructura de govern del Reial Patrimoni. Em referisc a l'estudi de L. Banacloche sobre la creació de la Junta Patrimonial del regne de València als albors del regnat de Felip II (Banacloche, 2003). Singular perquè no hi ha estudis similars, almenys que jo conega, referits a la resta dels territoris històrics de l'antiga Corona; i això ha estat així malgrat la importància d'aquestes "institucions", que s'hi varen consolidar de manera paral·lela i varen constituir una part important de l'entramat de govern territorial, on conflueixen virreis, jutges i ministres patrimonials durant bona part de l'Època Moderna.

A Sardenya, aquest procés històric va seguir el mateix protocol com si es tractés de tocar una idèntica partitura o representar una peça teatral de manera successiva. Si tenim en compte que els ritmes polítics i cronològics seguits en cadascun dels països varen ser distints, al regne insular caldria esperar una de les últimes "representacions" per adequar-lo definitivament al model general. Així, en el cas de Sardenya, serà al regnat de Felip II quan es concentren una sèrie d'esdeveniments que signifiquen la culminació, o un pas definitiu, en el procés de conformació de tota l'estructura de govern del regne com una peça més de la Corona d'Aragó (Anatra, 1975; Manconi, 2010). Entre aquests esdeveniments cal destacar en primer lloc la constitució en 1564 de l'Audiència Reial del Regne de Sardenya (La Vaccara, 1927; Mattone, 2001; Nieddu, 2008), en la que el Regent de la Reial Cancelleria, càrrec instituit ja durant el regnat de Ferran el Catòlic, passava a ser el seu president nat (Marongiu, 1932-1975; Ferrante, 2005 i 2008); en segon terme la creació del càrrec que és objecte del nostre treball, el Regent la Reial Tresoreria, en 1560, amb la qual cosa es completava l'estructura del govern del Reial Patrimoni suportada fins aleshores especialment pel Procurador Reial i el Mestre Racional; i per últim la posada en marxa de la Junta Patrimonial i del Consell de Justícia i Patrimoni, com uns òrgans d'assessorament al virrei. Una Junta i un Consell que no cal confondre amb el Tribunal del Reial Patrimoni malgrat que la documentació és la primera que barreja els conceptes¹; aquest estava compost exclusivament pels oficials patrimonials, mentre que en la Junta i el Consell² assistien, a

¹ Encara que Tribunal i Junta responen a instàncies distintes, els coetanis solien identificar la Junta amb el Tribunal, utilitzant indistintament ambdues denominacions per a referir-se a les reunions estrictes del Tribunal conformades pel Procurador Reial, Mestre Racional, Regent la Reial Tresoreria, Advocat Fiscal Patrimonial i eventualment l'Assessor.

² Denominacions que bàsicament responen a diverses instàncies i que no són sempre utilitzades en la documentació de manera sistemàtica i unívoca, almenys pel que respecta a la Junta Patrimonial i als Consells de Justícia i Patrimoni, que són citats de vegades amb altres denominacions com la de Junta del Reial Patrimoni, Junta de Justícia i Patrimoni o Consell Patrimonial. Aquesta diversitat de denominacions es pot constatar en alguns volums de la sèrie que porta per nom genèric "*Deliberazioni delle Giunte di Patrimonio e di Giustizia, del Tribunale e del Consiglio*". En concret em referisc a aquells volums que no corresponen a les reunions estrictes del Tribunal del Reial Patrimoni. Per al període que ens ocupa són el P 58, P 59, P 60 i P 62 del fons *Antico Archivio Regio* (AAR) de l'*Archivio di Stato di Cagliari* (ASC).

més, alguns membres de l'Audiència o fins i tot, en el cas del Consell, el plenari d'aqueixa institució.

Si el "protocol" seguit va ser el mateix, les carències historiogràfiques són homologables. La historiografia ha centrat la seua investigació a l'Època Medieval de tal manera que algunes de les institucions de govern del Reial Patrimoni varen ser objecte de sengles estudis centrats lògicament en determinar els seus orígens i la seua trajectòria inicial durant aquest període històric. Entre aquests treballs destaquen els dedicats específicament al Procurador Reial (Olla, 1976), al nomenament d'un esporàdic lloctinent del Tresorer General (Tore, 1983) i al Mestre Racional (Putzulu, 1968), o aquells altres que analitzaven les instruccions reials adreçades als governants de l'illa (Pillito, 1863; Loddo, 1954; Todde, 1959; Rogier, 1963); estudis monogràfics que aportaren com a mínim dues coses: per una banda es va arribar a conèixer bastant bé quina era l'estructura de govern del Reial Patrimoni i quins els càrrecs responsables de la seua gestió a les acaballes del període medieval, en el decisiu regnat de Ferran el Catòlic; per l'altra es va evidenciar que Sardenya estava seguint els camins per constituir-se com un territori més de la Corona d'Aragó, des de la perspectiva de ser dotada amb unes institucions calcades de les dels països ibèrics de la Corona, especialment de les de Catalunya i València. Un procés que portarà al regne sard a deixar de ser exclusivament un territori d'expansió, un territori "colonial", com ho havia estat abans València (Torró, 1999-2006), per convertir-se en un país de la Corona d'Aragó, i per tant de la Monarquia composta dels Àustria. Un procés que té una fita important durant el regnat de Ferran el Catòlic però que, com acabem de dir, culmina al regnat de Felip II.

Aquests estudis monogràfics, que sovintejaren per al període medieval, no han tingut a Sardenya una total continuïtat per al període modern, de tal manera que a hores d'ara s'ha de recórrer a obres generals per a tenir una idea de la trajectòria de l'administració del Reial Patrimoni, dels seus oficis i de les instàncies en les que confluïren amb ministres de la Reial Audiència: la Junta o Consell Patrimonial. Obres entre les que destaca el darrer llibre de Manconi que amb un aparell documental aclaparador i un coneixement profund de la historiografia ha traçat un discurs molt coherent sobre la posició del Regne de Sardenya a la Monarquia dels Àustria (Manconi, 2010). El propi títol de l'obra, defugint d'espais comuns estràbics que han situat Sardenya com un regne italià de la Monarquia, desvela la tesi de l'autor, que compartim plenament: Sardenya havia arribat a ser un regne més de la Corona d'Aragó a l'Època Moderna i com a tal ha de ser considerat pels historiadors.

En constatar les carències historiogràfiques que graviten especialment sobre l'estructura del govern del Reial Patrimoni, trobem que, possiblement, la institució de la Tresoreria Reial i del seus Regents territorials és la que ha tingut una menor atenció. En el cas de Sardenya, a banda del llibre citat anteriorment (Tore, 1983), sols hi ha un altre estudi que aborda indirectament aquesta temàtica quan analitza un precedent immediat, una de les institucions de caràcter unipersonal posades en marxa a finals del segle XV, encara que exactament les seues funcions no eren ho-

mologables. Es tracta del “Receptor del reservat”, creat en 1497 en un context de reformes de Ferran el Catòlic, i que es manté fins 1560, any en què es nomena per a Sardenya el primer Regent la Reial Tresoreria (Tore, 1981). Manconi sintetitza en poques paraules la densitat dels canvis que es varen produir en els anys finals del segle XV³, període, com hem dit abans, determinant en el procés d’inserció de Sardenya en l’estructura del conjunt de la Corona, i també ens contextualitza la creació de la institució que ens ocupa en el regnat de Felip II. De la importància de les mesures preses per Ferran el Catòlic a l’inici d’aquest procés de plena integració de Sardenya en la Corona es va fer també ressò la doctora Salvador en un significatiu article sobre les mesures financeres de Ferran el Catòlic a Sardenya, no defugint d’integrar aquest regne en el discurs sobre la història de la Corona (Salvador, 1998).

No és la nostra intenció omplir llacunes sobre la trajectòria dels Regents la Reial Tresoreria ni sobre l’estructura general de l’administració del Reial Patrimoni, no estem tampoc en condicions, ni tenim la preparació ni la informació suficient per fer-ho. Això forma part d’un projecte en curs que, en qualsevol cas, requerirà, en el seu moment, d’un treball de major extensió del que ara disposem. Tanmateix sí que volem evidenciar l’estructura que tenia, que tenien, el Tribunal i la Junta del Reial Patrimoni del regne de Sardenya en els darrers anys de la seua existència a principis del segle XVIII. Una estructura que havia girat en tots els casos de la Corona al voltant de les Juntes del Reial Patrimoni conformades, com hem dit, definitivament en el regnat de Felip II a partir d’una sèrie d’institucions unipersonals; entre elles destacaven el Mestre Racional, el Regent la Reial Tresoreria i el Baile General i, en el cas de Mallorca i Sardenya, el Procurador Reial. Càrrecs que es reproduïren en cascun dels regnes a partir d’institucions territorialment unitàries per a tota la Corona que s’havien conformat a l’Època Medieval (Mateu, 1963; Montagut, 1987; Ferro, 1987; Tatjer, 2009). Aquestes institucions regionalitzades tindran una línia de discontinuïtat amb motiu de la Guerra de Successió amb certes particularitats, si més no cronològiques, segons els territoris.

³ “Redreç burocrático y redreç económico tienen que marchar al unísono. Para que esto suceda es indispensable una mayor eficiencia, una mayor articulación del aparato administrativo del reino. Y es éste, el verdadero reto político de los últimos veinte años del siglo XV. En 1480, se instituye el maestro racional, autónomo respecto del barcelonés; en 1481 se nombra el recibidor de las rentas patrimoniales del marquesado de Oristán y del condado de Gocéano; por último, en 1497, se crea el recibidor del ‘reservado’, recaudador de las rentas del demanio real. La autonomía funcional de la administración sarda se incrementa en relación a la antigua estructura medieval. Dicha autonomía no sólo reside en la creación de nuevas figuras institucionales, sino también en las más amplias competencias del procurador real, al cual se le confiere la gestión administrativa de los ingresos fiscales y patrimoniales, así como el control de las contrataciones y de la recaudación de las rentas. Asimismo tiene fundamento en el mayor peso político del virrey, dotado de preeminencia real pero, sobre todo, en la institución en 1487 del regente la real cancelería que emana directamente del vicescanciller del Consejo de Aragón. El regente es un letrado que asiste al virrey en el gobierno del reino para encauzar las decisiones jurídicas y orientar las opciones políticas, llegando a presidir, tras su institución, la audiencia sarda bajo Felipe II” (Manconi, 2010, 51).

El regne de Sardènyia esdevindrà un cas especial perquè la vigència d'aquestes institucions, igual que d'altres que li eren pròpies per ser un dels regnes de la Corona, es mantingué durant més temps que en els territoris ibèrics on el triomf borbònic implicà el final traumàtic de totes elles (Guia, 2005-2007). Aquesta continuïtat cal considerar-la més enllà de la invasió de Felip V en 1717 (Alonso, 1977) i fins i tot del lliurament del regne al rei Vittorio Amedeo pels representants de l'emperador Carles en 1720 (Mattone, 1991). No és superflu fer aquesta observació perquè el segon període borbònic, comprés entre 1717 i 1720, havia d'haver estat, des del punt de vista polític i institucional, sols un parèntesi, un mal son, per al regne de Sardènyia (Pérez, 2007). Un parèntesi després del qual existia el compromís de mantenir tots els privilegis, usos, costums i en definitiva l'entramat institucional del regne en compliment de les previsions del tractat de Londres de 1718 (Mattone, 1992). Un tractat que preveia obligar Felip V a retornar Sardènyia a Carles d'Àustria, que al seu torn havia de bescanviar-la immediatament per Sicília. El fet que el bescanvi de regnes fos protagonitzat pels representants plenipotenciaris de l'emperador tenia una forta càrrega simbòlica. Carles d'Àustria, una vegada abandonada l'illa per part dels invasors borbònics, lliurava Sardènyia a Vittorio Amedeo a canvi de Sicília, amb la hipoteca de no poder trasbalsar la seua idiosincràsia. El monarca savoia és veié compel·lit no sols a cedir un regne, Sicília, del que havia estat monarca des de 1714, sinó a acceptar unes limitacions en l'exercici del seu poder que li comportarien no pocs maldecaps en els anys posteriors. També resultà emblemàtic que en la presa de possessió del nou virrei de la dinastia piemontesa, el baró de Saint Remy, s'apel·lés a la legitimitat dels reis d'Aragó i als compromisos que al llarg de la història havien pres amb el regne de Sardènyia, com un llegat que assumia la nova dinastia⁴. Una referència que també estava carregada de simbolisme. Dic tot això perquè les institucions sardes arribaven legalment incòlumes a mans del Savoia i per tant aquesta relíquia encara viva de la Corona d'Aragó havia sobreviscut a la mort política de la resta dels territoris. Així Sardènyia no sols va mantenir clarament el testimoni de l'antiga Corona mentre va estar vinculada a un monarca que havia protagonitzat la Guerra de Successió, l'emperador Carles d'Àustria, sinó que es podria fins i tot afirmar que, més enllà de l'administració hispànica exercida des de Viena, la "marca" de la Corona d'Aragó es mantingué d'alguna manera a l'illa fins la *Perfetta fusione* de 1847, data en la que oficialment desapareix un regne que havia estat conformat en el marc d'aqueixa antiga Corona. La institució de la Tresoreria és, potser pel seu ca-

⁴ El virrei jurà observar "*qualesquier privilegios, constituciones, capítulos de corte, pragmáticas, sanciones, estatutos, ordenaciones, libertades, franquezas, exempciones, buenos usos, fueros, costumbres escritas o no escritas, [...], tanto en parlamento general hechas como singularmente, las que se hicieren a las universidades, collegios y particulares personas de este Reyno, capítulos de breu, carta de Logu, y todas qualesquier cosas que en semejantes juramentos se ha acostumbrado jurar por los serenissimos Reyes de Aragón de inmortal memoria*". ASC, AAR, Busta 197-4, *Atti de possesso... Barone di San Remy*, pp. 646r i ss.

ràcter tècnic, una de les institucions que sobresortirà a tots els canvis; de tal manera que l'últim Regent la Reial Tresoreria nomenat per Isabel Cristina des de la cort de Barcelona, acabarà sent el primer Tresorer del Regne sota els Savoia. Però no ens avancem en una qüestió que reiterarem al llarg del nostre discurs.

Malgrat aquestes inèrcies, aquesta vigència de la legitimitat de les institucions sardes més enllà de 1720, no cal ignorar que les disposicions de Felip V, lluny de revocar-se totalment, acabaren per tenir en alguns casos una certa continuïtat sota els Savoia. Però, a més, no cal oblidar tampoc que Carles d'Àustria havia introduït algunes novetats en l'administració i govern del Reial Patrimoni que d'alguna manera distorsionaren les funcions del Mestre Racional i del Procurador Reial (Guia, 2005-2007, 408-412). Càrrecs que per altra banda es mantingueren vigents per Viena malgrat el nomenament d'un Superintendent de la Caixa Militar des de 1714 (Döberl, 2007). Precisament, si es fes un balanç dels canvis interns que es varen produir a Sardenya, entre 1700 i 1720, en el pla polític i institucional o simplement administratiu –i aquesta idea ja l'apuntava en uns treballs recents–, caldria concloure que el govern del Reial Patrimoni, on estava inserit el càrrec de Regent la Reial Tresoreria, fou una de les àrees que més es transformà en un regne que semblava moure's en una enganyosa continuïtat. Una transformació que afectà no sols els òrgans de govern sinó que també s'evidencià en el continu canvi del personal humà que ocupà els principals càrrecs. En els treballs al·ludits destacava que en els primers vint anys del segle XVIII es va assistir, estretament vinculada al conflicte successori, a una contínua mudança dels responsables polítics, que va afectar des dels monarques, cosa evident, fins els administradors locals dels grans feus, passant per aquells que exercien el govern directe de les institucions més emblemàtiques del regne (virreis, jutges, inquisidors, governadors...). Plantejava també la necessitat d'enllestir estudis sobre la qüestió referits especialment al Tribunal i Junta del Reial Patrimoni, àrea que, com ja he dit, ni tan sols ha merescut un estudi de conjunt en cap període de la seua història (Guia, 2009-2011 i 2011).

Sabem que les institucions del Reial Patrimoni, malgrat estar perfectament consolidades, s'havien vist compel·lides, durant els segles XVI i XVII, a compar-tir la seva preeminència política i institucional amb aquelles altres que de la mà de la vertebració de la Monarquia havien assolit en Època Moderna un evident protagonisme; tal era el cas de la pròpia institució virreginal i de la Reial Audiència del Regne de Sardenya, presidida pel Regent de la Reial Cancilleria. Entre unes institucions i altres es va produir una significativa diferència que ens importa reiterar ara i ací en tant que anem a tractar del personal humà que va ocupar l'ofici de la Regència la Reial Tresoreria. La diferència radicava en l'origen territorial d'aquells que ocuparen els càrrecs principals. El Regent la Reial Tresoreria i els altres dos càrrecs emblemàtics del Reial Patrimoni, el Procurador Reial i el Mestre Racional, eren places de capa i espasa i estaven reservades als naturals del regne, mentre que per a la plaça d'Advocat Fiscal Patrimonial, altre dels càrrecs premi-

nents, solia ser nomenat un no natural. Un cinquè ofici, el d'Assessor (substitut del Procurador en cas d'absència), era exercit també pels naturals, que acaparaven per tant la majoria dels oficis del Tribunal del Reial Patrimoni. Una situació aquesta que diferia diametralment respecte a la de la Reial Audiència i al Virregnat, on la presència de no naturals fou sempre majoritària, convertint-se en un element de crispació per als sards. Una crispació que estava destinada a mantenir-se per damunt dels canvis dinàstics de principis del segle XVIII, ressorgint cíclicament sota el domini dels Savoia.

Comptant amb el handicap de no tenir estudis de conjunt sobre el Tribunal i la Junta del Reial Patrimoni en cap període de la seva història, ens atrevim a fer en aquest treball una aproximació prosopogràfica d'alguns dels que exerciren l'ofici de Regent la Reial Tresoreria. Precisament a través d'aquells que ocuparen els oficis del Reial Patrimoni podem esbrinar poc a poc la complexitat de l'estructura de govern i especialment de les élites que acaparaven aquestes magistratures. Ho deia fa poc respecte a l'ofici del Procurador Reial, i ho repetisc ara en relació a un ofici possiblement de menor importància però que conformava també la cúpula de l'administració del Reial Patrimoni. El nostre estudi es limita a uns anys especialment escassos de monografies de conjunt: els primers vint anys del segle XVIII. Ho he assenyalat en altres ocasions i no vaig a insistir en el tema, sols recordar que la historiografia sarda ha privilegiat, o bé els anàlisis del regne de Sardenya al si de la Monarquia Hispànica fins a la mort de Carles II, o bé els anys posteriors a 1720, data emblemàtica per l'adveniment de la nova dinastia dels Savoia (Guia, 2005-2007, 403-404). El període intermedi, sobre el que pesen molts tòpics, no ha estat pràcticament estudiat; tanmateix en els darrers anys s'ha evidenciat un cert interès historiogràfic que està permetent constatar la gran continuïtat social, política i cultural que Sardenya manté amb el període immediatament anterior, sols truncada bruscament per la invasió borbònica de 1717 i la cessió als Savoia en 1720⁵.

De la Regència la Reial Tresoreria i de les seues funcions poques notícies directes hi ha en els documents d'aquest curt període de principis del set-cents. Els volums corresponents de l'*Archivio di Stato di Cagliari* reflecteixen sistemàticament la participació o constaten l'absència del titular de l'ofici en les reunions del Tribunal del Reial Patrimoni i de la Junta Patrimonial. En poques ocasions es fa referència a la seua funció, en tant que se suposava òbvia. Les referències a aquesta institució unipersonal en altres documents com cartes, despatxos, pragmàtiques, informes, etc. sempre vénen immerses en aquelles que fan esment del govern del Reial Patrimoni, enumerant simplement l'existència de l'ofici. El seu desenvolupament normatiu és lògicament anterior i segurament va arribar a ser calcat del que corresponia als seus homònims en els altres regnes de la Corona (Mateu, 1963, 244-246). Fins i tot hem pogut comprovar la pervivència a Sardenya, igual

⁵ D'aquesta nova sensibilitat historiogràfica es fa ressò F. Manconi al incorporar el període que ens ocupa en la seua síntesis sobre la Història Moderna del regne de Sardenya (Manconi, 2007).

que succeïa en els altres territoris, d'algunes de les competències exercides directament pel Tresorer General de la Corona, membre del Consell d'Aragó (Ferro, 1987, 95-96), malgrat la consolidació dels Regents la Tresoreria com a oficials relativament autònoms⁶. Una anàlisi en profunditat d'aquest ofici obligaria a recórrer, entre altres documents fonamentals, als informes que sobre el funcionament i l'estat del Reial Patrimoni lliuraren cíclicament els Visitadors nomenats per la Monarquia al llarg del segle XVII, especialment en la segona meitat. També les instruccions, secretes o no, adreçades als virreis a l'hora de prendre possessió del seu càrrec són uns documents fonamentals.

Més enllà de la documentació conservada als arxius cal fer referència a alguns textos, manuscrits o impresos, que en aquests mateixos anys o molts anys després tractaren de la història i de les característiques del regne. Entre ells destaca l'obra de Giuseppe Manno⁷ que des de la Sardenya "Sabauda" analitza les antigues institucions sardes. Més pròximes als fets que es relaten estan les descripcions que pretenen donar notícies precises del regne en uns moments en què, molt al seu pensar, i utilitzant una expressió possiblement massa col·loquial, estava en el mercat de la política internacional a punt de ser utilitzat com a peça de canvi. Entre aquestes darreres destaca la "*Veridica relazione del regno di Sardegna e del suo governo; politico ed ecclesiastico*" adreçada a Vittorio Amedeo. La referència com he dit és breu però ens transmet una fotografia fixa de l'estat del regne i de les seues institucions al final de la segona dècada del segle XVIII. Pel que respecta al Reial Patrimoni diu entre altres coses: "*Il Tribunale del Reggio Demanio, detto Patrimoniale, si compone in primo luogo di tre ministri Nationali, ma non legisti, cioè Procuratore Reggio, Mastro Razionale, e Tesoriere: il primo presiede nelle Gionte, [...] Il Tesoriere ha il suo Cassiere con il suo libro d'entrata, e uscita della Cascia Reale [...] Circa le cause di giustizia sopra il Demanio, o sia Hazien-da Reggia, e per diffendere li dritti, e Regalie di Sua Maestà ed altre d'interesse civile, ha la Gionta due ministri Togati, cioè l'assessore della Gionta Patrimoniale, il quale in caso di morte del Procuratore Reggio subentra in tal Ufficio come*

⁶ Sobre els drets de "maridaje" i "coronaje" i el seu cobrament (*Archivio di Stato di Napoli* (ASN), *Consiglio di Spagna* (CS), vol. 14, pp. 7v-8r, 28-IX-1708).

⁷ "*Governavasi il tesoro da un procuratore reale; dirigeva le ragioni un maestro ragioniere; custodiva le rendite un tesoriere generale. Questi tre maestri uniti all'avvocato del fisco e per le cose giudiziali all'assessore, ossia consultore del procuratore regio, consigliavano e decidevano sulle cose riguardanti all'interesse patrimoniale. Al secondo di essi, il quale per principale suo dovere dovea accendere e spegnere li conti dell'erario, era inoltre commessa per l'ordinario la direzione e governo della zecca esistente nella capitale e la disposizione di quanto apparteneva al corso delle monete. Questa distribuzione di uffizi era al certo ben avvisata; specialmente perché le leggi le quali reggevano l'andamento dell'amministrazione, erano caute abbastanza per quanto ricercava la maggior semplicità dei ragioneri di quel tempo. Ma il vizio esisteva forse talvolta nelle persone pel motivo che le principali di quelle cariche, concesse quasi per diritto ereditario ad alcune famiglie, esercitavansi o coll'inesperienza della prima età o colla debolezza dell'età cadente, o con quella confidenza la quale non poche fiate diminuisce la solerzia dei maestri non amovibili*" (Manno, 1996, vol. III, 27-28).

Dellegatto, e presiede nelle Gionte: l'altro è l'Avvocato fiscale Patrimoniale, il quale difende tutti li dritti, e Regalie del Patrimonio, e di tutto ciò, che riguarda l'interesse civile, come pure interviene nelle cause criminali contro li Ministri, ed Ufficiali subalterni di Hazienda, in questi due posti può Sua Maestà stabilirvi Nationali, o forestieri..." (Murgia, 2004, 214-215).

Dels anys posteriors, podríem dir fins i tot de tota la centúria, existeixen també nombroses descripcions (Manconi, 1985; Mura, 2009) que denoten per altra banda les inèrcies institucionals sota els Savoia; una continuïtat que precisament no es donarà respecte del govern del Reial Patrimoni, ja que Vittorio Amedeo decidí mantenir la Intendència General instaurada per Felip V, abolint els oficis de Procurador Reial i de Mestre Racional. Sols amb el càrrec de Regent la Reial Tresoreria s'establirà un vincle amb el passat ja que el darrer "Tresorer" de Carles serà confirmat per Vittorio Amedeo.

Potser les informacions més precises i precioses sobre aquest període, tant respecte a les institucions com respecte a tots aquells que ocuparen els càrrecs més importants, són aquelles que adreçades als màxims responsables del govern pretenien no sols informar-los de les particularitats del regne sinó alertar-los sobre una àmplia nòmina d'individus pertanyents a les èlites dominants, que podien entrebancar o ajudar en la governabilitat. Una vegada més he de referir-me a les instruccions adreçades al virrei Duc de Sant Joan a l'hora de prendre possessió del regne en 1699 (Tore, 1980) i aquelles altres que, pocs anys després, foren redactades per Amor de Soria i lliurades al secretari del virrei, comte d'Erill (Döberl, 2003). En elles es fa referència a aquells que ocuparen els principals oficis del regne, qualificant-los no sols des de la perspectiva de la seua professionalitat sinó per la seua filiació política. Notícies importants però absolutament insuficients per a compondre el nostre discurs, en el que hem necessitat consultar una no menyspreable informació existent als arxius, especialment a Càller i a Nàpols⁸. Apuntava en el treball citat adés (Guia, 2009-2011), i en el que ja avançava alguns noms dels que havien ocupat el càrrec de Regent la Reial Tresoreria, que les mudances produïdes en la nòmina dels oficials reials obeïren a circumstàncies diverses; la majoria d'elles foren degudes al normal canvi generacional, però d'altres a condicionants de tipus polític, que no faltaren com a conseqüència de les guerres o de l'adveniment final d'una dinastia absolutament aliena al regne sard. Unes i altres s'entrecreuaren abocant en ocasions, malgrat algun component eminentment anecdòtic o conjuntural, a canvis estructurals de les institucions sardes, tal com va ocórrer amb la Procuració Reial i amb el Mestre Racional que varen ser abolides definitivament. Els canvis en la Regència la Reial Tresoreria tampoc faltaren; en

⁸ Entre els fons documentals utilitzats cal destacar els conservats a l'*Archivio di Stato di Cagliari* (ASC) en les seccions *Antico Archivio Regio*, *Intendenza Generale* i *Reale Udienza*. També ha estat analitzada documentació de l'*Archivio di Stato di Napoli*, de la seua secció *Consiglio di Spagna* que conserva una important col·lecció de lligalls sobre el regne de Sardenya en els primers vint anys del segle XVIII.

pocs anys foren sis les persones designades per a l'ofici. Finalment, però, aquesta institució romandrà a l'organigrama del regne sard dels Savoia, i el que és curiós en mans de la mateixa persona que havia exercit el càrrec fins a la invasió borbònica de 1717. Fou un dels pocs casos, per no dir l'únic, d'aquesta continuïtat. Altres hi varen haver, entre els represaliats per Felip V, que serien recuperats per l'administració de Vittorio Amedeo, però en altres oficis i en altres destins.

Sens dubte l'ofici de Tresorer va tenir una trajectòria un tant rocambolesca. Durant els darrers anys de Carles II ja estava ocupat per Manuel Delitala (1632-1715)⁹. Els Delitala eren un llinatge d'origen cors establert des del segle XV a Sardenya i a una de les seves branques, ennoblida des de finals del segle XVI, pertanyia Manuel (Floris – Serra, 2007, 227-229). Diversos membres de la família ocuparen càrrecs d'importància en l'administració del regne; el seu germà Josep va ser governador de Càller, i en 1686 virrei interí (Mateu, 1967, II, 166-170). El propi Manuel era Tresorer des de 1671. El seu fill Tomàs¹⁰ va ser també governador dels Caps de Càller i Gallura i, exercint l'ofici, va ser designat Regidor i administrador del marquesat de Laconi en 1697¹¹. Ja des de 1688 venia exercint aquest càrrec juntament amb son pare Manuel al que havia de substituir quan fos necessari¹². Aquesta vinculació amb els Castellví pogué comportar l'adscripció que els seus fills tingueren pel partit borbònic, el que els portarà a establir-se, ells i els seus descendents, fins ben entrat el segle XIX en Espanya¹³. Tomàs no va tenir temps de prendre partit ja que va morir en 1704¹⁴. En qualsevol cas aquesta vincu-

⁹ ASC, AAR, vol. H 48, pp. 117r-118v, 8-V-1690.

¹⁰ Segons els *Quinque Libri* del Castell de Càller Manuel Delitala havia casat amb Gregòria Dextar (nascuda el 3 de març de 1642 i morta el 23 de març de 1713), que era filla d'un dels juristes més prestigiosos del regne de Sardenya. D'aquest matrimoni va nàixer Tomàs el 7 d'agost de 1672. (La consulta dels *Quinque Libri* s'ha realitzat a través de la transcripció publicada per l'*Associazione Araldica Genealogica Nobiliare della Sardegna*, i que va realitzar Enrico Amat di San Filippo (1895-1977) (<http://www.araldicasardegna.org/indice.htm>.) La majoria de les notícies sobre naixements, matrimonis i defuncions han estat preses d'aquesta base de dades. D'ara en avant, en cascadu cas, ens remetem a aquesta nota. Respecte a les dates de bateigs les citarem com dates de naixement encara que òbviament aquests s'haurien produït uns dies abans. En la mateixa adreça d'Internet es poden consultar diversos arbres genealògics de les principals famílies de la noblesa sarda.

¹¹ ASC, RU, CL I, vol. 17-2, p. 12r. El nomenament és de 25 de gener de 1697 i l'execuàtur de 7 de maig de 1697.

¹² ASC, RU, CL I, vol. 17-1, p. 45v, 28-VI-1688. Al nomenament es va fer constar la condició d'oncle per part de Manuel i de cosí germà per part de Tomàs respecte del marquès. L'esposa de Manuel, Gregòria, era germana de Joana, primera esposa d'Agostí de Castellví i mare del marquès de Laconi, Francesc de Castellví i Dextar (Scano 1946, p. 269).

¹³ Amb motiu de la pròrroga del donatiu en 1732, es constata l'absència del net del mateix nom don Manuel Delitala ("*Nota delle lettere di S. M. Trasmessa a S. E. Il signore Vice Re in occasione della proroga del Real Donativo, che non si sono inviate a soggetti infraespresi per esser fuori della città di Cagliari e per altri motivi accadessi annotati*"). De Manuel Delitala es diu: "*Don Emanuele Delitala....è in Spagna*" (ASC, Segreteria di Stato e Guerra, II Serie, vol. 54, document n° 19 sense paginar).

¹⁴ Tomàs Delitala va morir el 5 de novembre de 1704 (vid. nota 10).

lació amb la família Castellví i el partit borbònic era molt estreta. Tomàs estava casat, a més, amb una femina d'aquest llinatge, Josepa Manca i Castellví, que era germana del 5é comte de Sant Jordi, Francesc, un reconegut borbònic (Loddo, 1934, XVI-XVII). Per la seua part Joana Delitala i Dexart, germana de Tomàs i filla per tant de Manuel, estava casada des de 1688 amb Francesc Sanjust i Manca, fill del comte de San Llorenç¹⁵, un altre conspicu borbònic.

Malgrat tot, Manuel va exercir el càrrec sense deixar-se arrossegar pels vaires partidistes¹⁶, no sent destituït, a pesar de les vinculacions borbòniques de la seua família, quan Sardenya passà a l'obediència austriacista en 1708. Quan Amor de Soria fa el balanç de l'administració sarda constata les seues precàries condicions de salut¹⁷. També la documentació d'aquests anys dona testimoni de les continuades absències al Tribunal i a la Junta del Reial Patrimoni¹⁸. De fet la seua jubilació es produirà a causa de la seua malaltia: donada la impossibilitat d'acomplir amb les seues obligacions, el virrei va proposar, el 19 d'octubre de 1711, encomanar interinament el càrrec a Fèlix Carnicer i la seua designació com a futur Regent la Reial Tresoreria. La petició del virrei va tenir una ràpida resposta tenint en compte que el germà de Fèlix era Regent del Consell d'Aragó; se li aprovà la designació interina de Carnicer i se li ordenà la remissió de la corresponent terna per al nomenament definitiu¹⁹. Acomplerts els procediments, el 27 de juny de 1712 Isabel Cristina, des de Barcelona, fa mercè de l'ofici a Fèlix Carnicer, després de procedir a la jubilació de Delitala²⁰. Una jubilació que havia de comportar el co-

¹⁵ Francesc Santjust Manca era fill de Dalmau Santjust i Masons, comte de Sant Llorenç, i d'Anna Maria Manca de Sant Jordi. Dalmau es va distingir en el bàndol borbònic intentant organitzar la resistència quan es va presentar l'esquadra aliada, en 1708, davant de Càller (Bacallar, 1957, 165-166). El cognom Manca de la mare de Francesc era de la mateixa branca que els Manca de la seua concunyada Josepa Manca i Castellví, l'esposa de Tomàs Delitala. El pare de Josepa, Antoni, 4rt comte de Sant Jordi, era germà de la mare de Francesc, per tant aquest i Josepa eren cosins germans al temps que concunyats.

Dalmau fou comte des del 17 de setembre de 1695 en què mor el seu pare Llorenç. No sabem la data en què Francesc arriba a ser comte. Ho era com a mínim des de l'inici del domini del Savoia (ASC, Segreteria di Stato e Guerra, vol. 54, 1724, pp. 89r-89v). Tampoc sabem la data del seu naixement però sí la del seu matrimoni: el 26 de juny de 1688 (vid. nota 10).

¹⁶ "Don Manuel de Litala, thesorero, cumple con su ofiçio y no se pone en otra cosa" (Tore, 1980, 233).

¹⁷ "El tesorero que es Don Francisco Delitala (el nom de "Francisco" és un error d'Amor de Soria), tiene voto en la Junta, pero está tan enfermo que no sirve por ahora" (Döberl, 2003, 205).

¹⁸ Les seues absències són quasi sistemàtiques des de l'inici de la dècada dels 90. Sols en 1699 hi ha un petit parèntesi en el que el veiem participar a les reunions, després pràcticament mai (ASC, AAR, CL I, volums P 1 (Registri della Giunta dei sequestri), P 36, P 39, P 46, P 58, P 59, P 60 (*Deliberazioni delle Giunte di Patrimonio ...*), i Busta 206-2 a 206-5 (*Pareri del Real Patrimonio*)).

¹⁹ ASN, CS, vol. 17, Consulta del Consell de 2 de març de 1712, p. 131 i ss.

²⁰ A Fèlix Carnicer ja se li havia concedit la successió amb data de 2 de març de 1712. Sobre el nomenament vid. ASN, CS, vol. 17, p. 131r, 2-III-1712; i ASC, AAR, vol. H 54, pp. 100v-102v, 27-VI-1712. El corresponent exequàtur li fou concedit en Càller el 13 de juliol de 1712 (ASC, RU, CL I, vol. 17-3, p. 38v).

brament íntegre dels emoluments²¹. La mort de Manuel Delitala es produirà finalment el 23 d'octubre de 1715²² en Càller mentre els seus néts romanien fora de Sardenya com a seguidors que eren del partit borbònic.

Aquesta adjudicació del càrrec a Fèlix Carnicer no havia estat la prevista uns anys abans, ja que el 21 d'octubre de 1700, al vespre de la mort de Carles II, s'havia concedit a Josep Farina la futura successió de l'ofici de Tresorer. Aquesta mercè, però, encara que figura el seu exequàtur en 1702²³, s'havia esvanit. Possiblement la causa fou la mort de Josep Farina durant aquests primers deu anys del segle, encara que no hem pogut localitzar el fet als *Quinque libri* del Castell de Càller. Si no fos així, i encara vivia quan estava decidint-se la substitució de Delitala, és possible que les seues simpaties borbòniques acabaren per frustrar el seu ascens. Simpaties que vindrien condicionades, una vegada més, pels lligams familiars. Josep Farina era fill de Gabí Farina²⁴, un notable personatge de la cort de Felip IV i Carles II (Pilo, 2010) on arribarà a ser metge reial. El prestigi assolit per aquest li permetrà emparentar amb la noblesa sarda. De fet la mare de Josep, la segona muller del reconegut metge, Àngela, pertanyia a una família noble de Sàser, els Zampello. Aquest ascens social també permetrà a Josep casar-se amb una fèmina d'una de les nombroses branques del llinatge Santjust, Maria, de la qual no sabem exactament la seua ubicació en la complicada xarxa familiar. El fill d'aquest matrimoni, Antoni, també es casarà, el 17 de novembre de 1720, amb una Santjust, Bernarda, filla de Dalmau Santjust, comte de Sant Llorenç i Maria Anna Manca de Sant Jordi²⁵. Tanmateix aquest lligam familiar del fill de Josep Farina amb una família clarament borbònica, es produïa justament quan Vittorio Amedeo prenia possessió del regne de Sardenya, i per tant no ens pot servir d'argument per donar una explicació directa de la seua adscripció partidista en la confrontació successòria, com no fos que aquest matrimoni fora la ratificació d'una relació que venia de lluny. És molt plausible, però, que la possible filiació borbònica li hauria vingut donada, si més no, pel matrimoni de Josep amb Maria Santjust²⁶.

Fos com fos quan es produeix la jubilació de Manuel Delitala es nomena, com hem dit, a Fèlix Carnicer²⁷. Els Carnicer eren una família de procedència catalana

²¹ “*entretanto que viviere como lo gozaba y cobrava antes de haverle jubilado*”. ASC, AAR, vol. H 54, p. 115v, 19-IX-1712.

²² El seu traspàs està reflectit als *Quinque libri* del Castell de Càller (vid. nota 10).

²³ ASC, AAR, H 51, pp. 183v-185r, 21-X-1700. També en ASC, RU, CL I, 17-2, 31 88.

²⁴ Va nàixer el 2 de març de 1649 (vid. nota 10).

²⁵ Cal tenir en compte que Bernarda fou la darrera filla de Dalmau, batejada el 20 de novembre de 1693.

²⁶ Encara que pugua parèixer estrambòtic les úniques Maries de les que tenim notícia en els *Quinque libri* i que per edat pogueren ser esposa de Josep Farina (encara que amb bastant diferència d'anys) i mare d'Antoni, batejat el 22 de setembre de 1699, eren també filles de Dalmau Santjust i Maria Anna Manca; una (Anna Maria) batejada el 29 de novembre de 1676 i l'altra (Maria Margarita) el 29 d'abril de 1680. Un encreuament familiar, que malgrat la consanguinitat solia ser freqüent i resolt amb les dispenses corresponents (per a les dades vid. nota 10).

²⁷ Nascut l'onze de desembre de 1670 estava casat amb Faustina Zapata Brondo des del 30 de juny de 1688 (vid. nota 10).

que s'havia establert a l'illa en el segle XV i que durant el XVII havia aconseguit la noblesa (Floris – Serra, 2007, 208). Fèlix era germà de Gaspar, Regent aleshores del Consell d'Aragó, i que havia estat titular durant molts anys de l'ofici de Mestre Racional. El pare d'ambdós, Joan Baptista, mort el 18 de setembre de 1685, havia ocupat ja aquest càrrec després de la Crisi Camarasa (Manconi, 2010, 498); exercint-lo, havia aconseguit la noblesa en 1676. Des de principis del cincents els Carnicer havien participat en nombroses ocasions al govern municipal; ja en el segle XVII compatibilitzaren aquesta activitat amb l'exercici d'altres oficis al servei de la Monarquia. Un avi de Fèlix, Francesc, obtingué el privilegi de cavaller, fou assessor del Reial Patrimoni i Jurat en cap de Càller (Sorgia – Todde, 1981, 174). Entre tots els membres de la família, que durant aquests anys ocuparen càrrecs d'importància, destaca sens dubte Gaspar, però no és l'únic; un altre germà de Fèlix, Tomàs, fou bisbe de l'Alguer²⁸. Es tractava per tant d'una família ben situada entre les élites sardes²⁹ i d'una clara filiació austriacista. Sens dubte aquesta militància fou més cridanera en el cas de Gaspar. La seua opció pel partit del rei Carles li serà premiada al poc d'incorporar-se Sardenya a la causa austriacista³⁰. Promogut al Consell d'Aragó com a conseller de capa i espasa a principis de 1709, romandrà en el seu càrrec fins a la jubilació el 8 de gener de 1714, retornant des de Barcelona a Sardenya. Tanmateix la influència de Gaspar es mantingué entre els membres del Consell d'Espanya, creat en Viena tot just després de la supressió del Consell d'Aragó, evidenciant-se en les ordres que es lliuraven des de la cort als Virreis, als successius Visitadors i als Superintendents de la Caixa Militar.

²⁸ Amor de Soria afirma sense cap dubte que el bisbe de l'Alguer era germà de Gaspar. Tola (Tola 2001, 298-299) repeteix aquesta dada, possiblement presa de Manno, encara que afegeix unes notícies sobre el seu naixement i la seua carrera eclesiàstica que resulten contradictòries per ser errònies. Aquestes contradiccions han provocat que s'afirme erròniament a l'*Enciclopedia della Sardegna* (2007) que Tomàs Carnicer, bisbe de l'Alguer era oncle de Gaspar. Tanmateix aquestes contradiccions que Tola no va detectar es deuen a l'existència d'un altre membre del llinatge, apel·lat també Tomàs i dominic com el bisbe, que havia nascut abans. De la vida d'aquest últim s'haurien pres dades, adjudicant-les al bisbe de l'Alguer.

²⁹ De fet estava emparentada amb els Zapata, els Brondo, els Santjust, els Manca...

³⁰ Del seu protagonisme en favor del bàndol austriacista dóna fe Bacallar en diversos paràgrafs referents al desembarcament de l'esquadra aliada: "*Formando don Vicente Bacallar el proceso contra los reos, descubrió los fondos de la rebelión de Tempio, y halló sus raíces en Càller, y por eso escribió al virrey que importaba mucho sacar luego del reino y enviar a Francia al marqués de Villazor, al conde de Monte Santo, a don Antonio Genovés, marqués de la Guardia; a don Miguel de Cerbellón, marqués de Conquistas, y a don Gaspar Carnicer, maestro racional del Real Patrimonio, porque no hallase la armada enemiga los parciales, en que fiaba, que aunque quedaban otros, eran de menor autoridad y se amedrentarian*". Però especialment Bacallar no dubta a considerar-lo un dels caps del partit del rei Carles quan es planteja per part dels borbònics recuperar l'illa en 1710: "*Mandaba a este tiempo en aquel reino el conde de Fuentes, aragonés, sucesor del conde de Cifuentes, hombre bueno, aunque flojo; faltaban los cabos de la facción austriaca, marqués de Villazor, conde de Montesanto, y don Gaspar Carnicer, que estaban en Barcelona, y quedaban otros en Càller y Gallura, pero no poderosos para defender el reino...*" (Bacallar, 1957, 164 i 165).

Una influència i un prestigi que tindrà un cant de cigne final: el ser el destinatari, malgrat la condició de jubilat, de l'últim nomenament per a l'ofici de Procurador Reial en la història del regne de Sardenya. Mentre va exercir el seu càrrec a Barcelona el seu paraigües protector es va estendre sobre la seua família i clientela. No és d'estranyar per tant la designació de Fèlix Carnicer com a nou Regent la Reial Tresoreria. Fèlix havia tingut també una intensa participació en l'administració al servei del rei Carles. El 20 de juliol de 1710 havia estat nomenat Regidor del ducat de Mandas, un dels feus confiscats³¹. Precisament Fèlix formava part de la Junta de Segrest instituïda en 1708³²; la seua presència es pot constatar des del 21 d'octubre de 1709 fins al 17 de setembre de 1712³³, coincidint en l'últim període amb l'exercici simultani de l'ofici de Regent la Reial Tresoreria. En aquest ofici sols consta la seua presència oficial a partir d'uns dies després de l'exequàtur de 13 de juliol de 1712³⁴; la seua tasca com a Regent interí no va ser esmentada als registres del Tribunal i Junta del Reial Patrimoni però sí l'absència permanent i ja ritualitzada de Delitala. Fèlix no estarà destinat a ocupar massa temps el càrrec, el seu traspàs el 6 de gener de 1713 deixava de nou la Regència la Reial Tresoreria sense titular i obria les portes a un nou aspirant³⁵.

La presa d'una decisió provisional fou ràpida, així el 13 de gener de 1713, ja veiem actuar com a "Regent la Reial General Tresoreria" a un membre de la família Santjust. Es tractava de Llorenç Santjust i Malló, fill de Francesc Santjust i Zatrillas³⁶. Pertanyia per tant a un llinatge que adés hem esmentat es va caracteritzar per la seua fidelitat borbònica³⁷. Tanmateix una branca secundària, iniciada per Antioc Santjust a principis del segle XVII, optà clarament pel bàndol contrari. De fet el parentiu era molt estret entre uns i altres; el pare de Llorenç, un Francesc

³¹ El corresponent exequàtur li fou concedit el 8 d'octubre de 1710 (ASC, RU, CL I, vol. 17-3, p. 17).

³² Encara que instituïda en 1708, les ordinacions que reglamenten el seu funcionament són de 1709. "*Instrucción del gobierno havéis de tener las personas de que se componen las Juntas de Sequestros de mi Reyno de Zerdeña en el buen régimen de los bienes de vuestras administraciones*", ASN, CS, vol. 15, 29-V-1709, pp. 5r-13r.

³³ ASC, AAR, vol. P 1, p. 26r, 21-X-1709, i p. 79r, 17-IX-1712.

³⁴ La presència de Fèlix a la documentació com a titular de l'ofici es constata des del 17 de juliol de 1712, en què apareix per primera vegada citat en un document que signa. *Ibidem*, vol. P 46, p. 3r, 17-VII-1712.

³⁵ La darrera constatació de Fèlix Carnicer com a Regent és del 30 de desembre de 1712 en què figura com absent. Uns dies abans s'havia produït la seua darrera compareixença, el 22 de desembre, precisament en una sessió en què s'acordava lliurar a Delitala els emoluments previstos per la seua jubilació (ASC, AAR, vol. P 38, pp. 37r-37v, 22-XII-1712; i pp. 39r-39v, 30-XII-1712).

³⁶ Va nàixer el 5 de febrer de 1663 (vid. nota 10).

³⁷ Bacallar destaca aquesta fidelitat en la conjuntura de l'arribada de la flota aliada davant de les costes de Sardenya en agost de 1708: "*se ofrecieron prontos y con sincero ánimo (a la defensa) don Félix Masones, conde de Montalvo, y su primogénito, don José; don Dalmáu Sanjust, conde de San Lorenzo, y sus hijos, don Francisco Manca, conde de San Jorge, y don Félix Nin, conde del Castillo*" (Bacallar 1957, 165).

Santjust fill d'Antioc, era cosí germà d'un altre Francesc que fou el primer comte de Sant Llorenç i pare de Dalmau Santjust, el vehement defensor borbònic de Càller en 1708³⁸. Llorenç havia realitzat una dilatada carrera al servei de l'administració de la monarquia. En 1686 li havia estat concedit el privilegi de Veguer de Càller per a l'anualitat de 1687³⁹. Quasi simultàniament se li va concedir el càrrec de "Tenedor de bastiments dels Caps de Càller y Gallura"⁴⁰. De nou se'l nomena Veguer de Càller en 1690 per exercir-lo en 1691⁴¹. A les últimes Corts de Carles II, el Parlament Montellano, manté una intensa activitat, actuant també com a jutge de greuges per l'estament militar (Catani – Ferrante, 2004, 355-359). La seua participació en la gestió dels grans feus, per altra banda normal entre la petita noblesa sarda, s'evidencia en el nomenament de regidor del comtat d'Oliva en 1698⁴²; el nomenament li vingué de part d'aquell que aleshores era el regidor i general administrador de l'estat de Quirra i governador al comtat d'Oliva, Antoni Genovès, baró de Portuscuso, futur marquès de la Guardia i un dels més fervents austriacistes en els anys posteriors⁴³. Aquesta relació amb Genovès, que ben segur tenia altres variables que ara per ara se'ns escapen, pot haver condicionat l'adscripció al bàndol del rei Carles per part de Llorenç Santjust.

Però, no hem de pensar que era l'excepció entre els seus parents. Per aquestes mateixes dates sobresurt un altre personatge, Jeroni Santjust, del que és difícil trobar algun rastre en genealogies i cròniques del llinatge Santjust. És tan difícil que no es pot dir amb seguretat de qui era fill o germà. Floris cita un Jeroni (Gerolamo) entre els germans de Llorenç, però sense donar més detalls (Floris, 1996, 414). Per altra part als *Quinque libri* del Castell de Càller es constata el naixement d'un altre Jeroni (Jeroni Antoni) el 21 d'octubre de 1662, el segon fill amb aquest nom d'Antoni Santjust i Maria Francesca Barbaran; aquest altre Jeroni seria per tant cosí germà de Llorenç. Inexplicablement l'arbre genealògic i el text que l'acompanya sobre els Santjust difós per l'*Associazione araldica della Sardegna* no dóna cap pista⁴⁴. Al remat poc importa la major o menor proximitat de sang entre un i l'altre donat que és quasi segur que pertanyien al mateix sector de la família. El que interessa constatar és l'oblit, deliberat o inconscient, de la tasca duta a ter-

³⁸ La seua adscripció borbònica no li impedirà, però, aspirar a una plaça de capa i espasa del Consell d'Aragó tot just iniciada l'administració austriacista (ASN, CS, vol. 59, pp. 296r-303v, 30-X-1708).

³⁹ ASC, RU, CL I, vol. 17/1, p. 31v, el privilegi és de 5 de setembre de 1686 i l'exequàtur de 5 de febrer de 1687.

⁴⁰ Ibidem, p. 49r, el privilegi és de 30 de juliol de 1686 i l'exequàtur de 27 d'agost de 1688.

⁴¹ Ibidem, p. 71r, el privilegi és de 12 d'agost de 1690 i l'exequàtur de 31 de gener de 1691.

⁴² ASC, RU, CL I, vol. 17/2, p. 18v, el nomenament és de 26 d'abril de 1698 i l'exequàtur de 5 de maig de 1698.

⁴³ Sobre Genovès i la seua relació familiar amb el Procurador Reial Miquel de Cervelló, marquès de las Conquistas, ambdós austriacistes, he aportat alguna notícia en un treball recent (Guia 2011).

⁴⁴ Vid. nota 10.

me per ambdós personatges i fins i tot l'oblit de l'existència de Jeroni. Més enllà de les preferències per enaltir les gestes dels avantpassats directes dels actuals *Sangiust*, donat que la línia col·lateral de Llorenç i Jeroni s'extingeix, el que trobe, i no sols en aquest cas, és una glosa privilegiada de les actituds proborbòniques de la noblesa sarda en la cruïlla dels canvis dinàstics. Una glosa que prové tant dels descendents com d'una literatura històrica o pseudohistòrica que té els seus arrels en la visió transmesa per G. Manno sobre el període i sobretot en l'animadversió que en el procés d'unificació d'Itàlia s'enquista en la mentalitat popular italiana contra qualsevol cosa que pugui tenir a veure amb Àustria. Tornant al nostre personatge, ¿per què sobresurt Jeroni? Essent breu, Jeroni es destaca pel seu activisme austriacista⁴⁵. Participarà intensament en la Junta del Segrest immediatament després de la seua constitució⁴⁶, deixant-la en desembre de 1708 per marxar cap a Barcelona amb la seua família⁴⁷. El motiu no era altre que la seua promoció al Consell d'Aragó com a Secretari dels papers de Sardenya⁴⁸. Abans havia intentat aconseguir la plaça de capa i espasa que finalment va ser adjudicada a Gaspar Carnicer. Amb motiu d'aquesta designació el virrei comte de Cifuentes ens aporta una de les poques notícies que tenim sobre la seua vida⁴⁹. En la capital catalana el veurem actuar com a secretari en moltes consultes del Consell, apareixent la seua signatura a continuació de la del monarca. La seua presència a la cort de Barcelona fou considerada pels seus "nacionals" com molt rellevant, motivant una de les poques demandes que en el context de la renovació del Donatiu de 1710 presentaren els estaments⁵⁰. És evident per les coses dites que aquesta branca de la família Santjust havia optat pel partit austriacista, una adscripció no majoritària entre els Santjust. Divisió interna que com sabem no era en absolut estranya als comportaments de les élites en el conflicte successori, aquí a Sardenya o a

⁴⁵ Bacallar l'esmenta en to acusatori: "*Esto se envió a decir al almirante Lake con don Jerónimo Sanjust, que fue [...] el elegido por su íntima adhesión a la casa de Villazor*" (Bacallar 1957, 166).

⁴⁶ ASC, AAR, vol. P 1 (Registri della Giunta dei sequestri), pp. 1r-15v.

⁴⁷ Allí sol·licitarà el pagament de les despeses assumides en el viatge. ASN, CS, vol. 160, pp. 356r-357v, 7-VI-1709.

⁴⁸ Santjust havia estat nomenat Secretari dels papers de Sardenya en el Consell d'Aragó el 17 d'octubre de 1708 (ASN, CS, vol. 133, pp. 18r-19r).

⁴⁹ "*Don Geronimo Sanjust es de conozida calidad no a tenido ofizios, pero tiene un entendimiento muy perspicaç, honradisimos prozederes, y en quantas comisiones se le an dado ynportantes al real servizio a dado muy caval satisfazió de su persona, sin faltarle el don de govierno, pues haviendo por encomienda algunos tiempos servido de Rexidor de Mandas no se hallado en él el menor fallo en la administrazió de justicia.*" ASN, CS, vol. 159, pp. 296r-303v, 30-X-1708.

⁵⁰ Els tres estaments coincidiren en aquestes peticions a través de l'arquebisbe de Càller: "*...paso a suplicar a V.E. [...] se sirva interpponer su eficaz mediación con su magestad para que se digne conceder a Don Geronimo Sant Just secretario de su Magestad en el Supremo de Aragón por los papeles y negociación de este Reyno el que tenga voto en el Consejo según hay muchos exemplares de otros secretarios y que le han tenido, cediendo esto en mayor esplendor y conveniencia del mismo Reyno...*". ASC, RU, *Proroga Donativo 1710*, 69/1, 16-VII-1710, 4r-4v).

d'altres territoris de la mateixa Corona com València (Chiquillo, 1991). Podríem recordar ara i ací les reflexions que Casey (1988) feia respecte a la València del XVII: dóna la sensació que estem en un petit món tancat des del punt de vista de les aliances matrimonials i que això té derivacions molt complexes. Per un costat assistim a divisions irreconciliables alimentades des de l'exterior i que en el context de la guerra donarien lloc a drames individuals i col·lectius. Però per contra trobem sentit a peticions aparentment desconcertants com la presentada a Carles d'Àustria per a la renovació del Donatiu: el retorn dels exiliats en uns moments de guerra oberta⁵¹.

En la cort de Barcelona perdem de moment la pista de Jeroni. És possible que morís en la capital catalana; no ho sabem; el que sí que sabem és que l'accés del seu germà, o cosí, Llorenç a la Regència la Reial Tresoreria serà breu i no tindrà una confirmació posterior en propietat. La participació de Llorenç en el Tribunal i la junta es pot constatar des de principis de gener de 1713 fins a principis d'abril. També durant aquest període forma part de la Junta del Segrest. ¿Per què no continua? La resposta no la sabem. O bé les seues opcions no eren massa fortes, i per això un altre candidat va aconseguir la designació, o bé estava malalt i directament no va aspirar a la confirmació del càrrec. La seua mort, el 8 de juliol de 1713, a uns mesos d'acomplir 60 anys, pot ser un símptoma però no ens aclareix tampoc massa coses. El que és cert és que a Barcelona s'havia negociat a corre cuita, coincidint amb el desmantellament de la cort de l'emperadriu, per obtenir el nomenament en benefici d'un membre d'un dels llinatges més ancestrals de Sardènyia. Nomenament que arriba a Càller a principis del mes d'abril. El destinatari del privilegi reial era un jove menor d'edat amb a penes 17 anys, Jaume Carròs. Desconeixem els secrets de la seua designació. Sens dubte les relacions dels seus protectors o proponents amb els regents sards del Consell d'Aragó havien de ser excel·lents. També la fidelitat austriacista dels Carròs valencians, alguns dels quals estaven refugiats a Barcelona, podria haver influït de manera positiva⁵². El fet és que el 18 de març de 1713⁵³, la reina Isabel Cristina, en una de les seues úl-

⁵¹ "...repto de nuevo otra humilde súplica a fin de que se sirva V.E. con su interposición impetrar de la real clemencia que los naturales desterrados de este Reyno logren el consuelo de restituir-se a sus casas pues parece que con haverse desvanecido la invasión de los enemigos de este Reyno cessa el rezelo de nuebas inquietudes y la sospecha aun en los parientes de los motores de que puedan fomentarlas." ASC, RU, vol. 69/1, 22r-23v, 8-VIII-1710.

⁵² Curiosament el rei Carles havia ja distingit amb el títol de Regent la Reial Tresoreria del Regne de València a un membre del llinatge Carròs, el valencià Simó Carròs (Guia 2008).

⁵³ "Por quanto por la Cesárea Magestad de la Reyna Nuestra señora que Dios guarde con su Real Privilegio despachado en la Ciudad de Barcelona en 18 de marzo del corriente año 1713 se ha hecho merced a Don Jaime Carroz desta Ciudad de empleo de Regente de Thesorería General deste Reyno con calidad de poderla Governar por substituto durante su menor edad. Y haviendonos supplicado el dicho Carroz que nos sirviessemos de admitir para exercer el dicho empleo de substituto de Thesorero General y regir la dicha Thesorería a la persona del Dr. Plácido Sisternes desta Ciudad y nos anuyendo a la dicha supplica hemos aprouado el dicho nombramiento", ASC, AAR, vol. H 54, pp. 132v-133r, 6-IV-1713.

times actuacions des de Barcelona (León, 2007, 439), concedia la distinció de Regent la Reial Tresoreria al jove Jaume “*con calidad de poderla Governar por substituto durante su menor edad*”. Per fer aquesta funció Carròs o el seu entorn va trobar de seguida la persona idònia: Plàcid Sisternes. Es tractava d’un dels nombrosos fills del Regent valencià que varen arribar amb ell a Sardenya en 1672⁵⁴. L’ombra de son pare li havia donat la possibilitat d’emparentar amb una família de la noblesa sarda, els Manca, que ostentaven el títol de marquesos d’Albis⁵⁵. El seu matrimoni es va celebrar quasi simultàniament a la presa de possessió de Melcior com a Virrei interí, en setembre de 1675⁵⁶. Per la lectura de les capitulacions matrimonials⁵⁷, signades uns dies abans, es pot constatar la complexitat de la xarxa familiar en la que Plàcid ingressava: la seua muller, Maria Àngela Manca i Sanna, filla del tercer marquès d’Albis, estava o estarà emparentada amb llinatges il·lustres com el Sanna, Santus, Masons (comte de Montalvo), Vico (marquès de Soleminis), Cervelló (marquès de las Conquistas), Bacallar, etc., que esdevindran emblemàtics, i enfrontats, en el context del conflicte successori⁵⁸. Especial menció mereix el fet que Francesc Roger, Procurador Reial⁵⁹ i la seua esposa Clementa Sanna eren tutors de Maria Àngela, ja òrfena al temps del matrimoni. Per tant els lligams familiars inserien a Plàcid en una xarxa de poder local que tocava també les més altes magistratures del regne. Prompte fou admès a l’Estament Militar i a les Corts de 1678 (Floris – Serra, 2007, 330); aquesta presència també s’escenificarà en les següents convocatòries: En la darrera, el parlament Montellano, Plàcid actuarà com a procurador del propi Francesc Roger a l’Estament Militar (Catani – Ferrante, 2004, 1365 i 1376). També ostentarà la representació del seu cunyat, el marquès d’Albis, en la presa de possessió del duc de Sant Joan com a primer virrei de Felip V⁶⁰. Una posició relativament privilegiada que li assegurarà un ofici de per vida: el de capità de la companyia de cavalls que constituïa una de

⁵⁴ En un memorial, citat per C. Ferrante (2008), Melcior afirma que té 11 fills a l’hora d’organitzar el seu viatge per a prendre possessió del càrrec de Regent de la Reial Cancilleria, que ostentarà fins al 1682.

⁵⁵ El de Plàcid no va ser l’únic matrimoni que servia per vincular a la família Sisternes amb les èlites locals. Inés i Paula, filles també de Melcior, es casaren respectivament amb Joan Baptista Zatrillas, fill del marquès de Sietefuentes, i amb Martín Valonga, que serà també regent de l’Audiència després de Melcior. Ambdues foren les iniciadores de sengles sagues familiars arrelades definitivament al regne sard.

⁵⁶ El matrimoni es va celebrar el 15 de setembre de 1675 (vid. nota 10) mentre que la presa de possessió de Melcior, nomenat des del 27 de juliol, es produí el 8 de setembre (Mateu 1967, 136-142).

⁵⁷ Una còpia de les quals es conserva a l’Arxiu del Regne de València (Justícia Civil, any 1699, llibre 3, mà 33, foli 29, 5-IX-1675).

⁵⁸ Per contra el 6é marquès d’Albis, Pere, nebot de Maria Àngela Manca i Plàcid Sisternes, mantindrà una relativa neutralitat durant el conflicte (Porru 2010, 13), arribant a convertir-se en la primera veu de l’estament militar (Lepori 2003, 13).

⁵⁹ Sobre Francesc Roger he aportat algunes notícies en un treball recent (Guia 2011).

⁶⁰ ASC, AAR, busta 195-2, *Atti de possesso*, p. 332r, 29-V-1701.

les poques mesures de defensa permanent del regne. A tenor de les notícies que d'ell arribaven a la cort, Plàcid Sisternes no destacarà per la seua professionalitat militar (Döberl, 2003, 192); fins i tot Amor de Soria no dubta en desqualificar-lo severament⁶¹. En aquestes circumstàncies és nomenat Regent la Reial Tresoreria durant la minoritat de Jaume Carròs. De manera quasi immediata el veiem actuar des d'abril de 1713 en les reunions del Tribunal i la Junta del Reial Patrimoni, així com en la Junta del Segrest. La seua presència, però, es va espaiant en el temps de tal manera que poc a poc són més les absències que les presències constatades. Durant el seu mandat arribarà a Sardènia el Visitador Marcos Marañoñ amb el nomenament afegit de Superintendent de la Caixa Militar (Döberl, 2007, 230). Una novetat en la gestió del Reial Patrimoni que afectarà especialment les competències del Procurador Reial i del Mestre Racional (Guia, 2011), i que no farà fàcil l'exercici de les corresponents al Regent la Reial Tresoreria, obligat a mantenir una estreta correspondència amb la nova figura institucional. És simptomàtic que Sisternes, en un període d'absència permanent de les reunions del Tribunal i la Junta, es veí obligat a estar present en la sessió en la que es transferiren a la Caixa Militar una gran quantitat de les rendes del regne⁶². Els ensurts de Sisternes no acabarien ací, Marañoñ, en la seua funció de Visitador, encausarà Sisternes juntament amb la resta de responsables de la gestió del Reial Patrimoni⁶³. El fet no tindrà majors conseqüències, ni en el seu cas ni en el dels altres (Döberl, 2007, 251); contribuirà, però, a precipitar el final de la seua tasca com a Regent la Reial Tresoreria. Un final en el que de nou es posà en qüestió la seua capacitat: simultàniament a la instrucció de Marañoñ, el Consejo de España ja havia proposat a l'emperador el relleu de Sisternes i l'assumpció del càrrec per Jaume Carròs, concedint-li el suplement d'edat malgrat que li faltaven dos anys per arribar a la majoria. Els arguments esgrimits no podien ser més demolidors i despietats: "*Y el que sirve de substituto es un viejo casi decrepito y lleno de achaques sin facultad de asistir al oficio*"⁶⁴. Ni tan sols Plàcid Sisternes va merèixer que se'l cités pel

⁶¹ "*El Reyno de Cerdeña actualmente tiene cien Cavallos de que es Capitán Don Plácido Cisternes, son pocos, y sin Doctrina, pues éste aprendió en tiempos de San Germán y ha continuado por costumbre, buscando los emolumentos mas que solicitando la enseñanza, aora avia puesto el Señor Virrey por Governador de esta Cavalleria en Sacer á Don Juan Lacony, y los adiestraba bien porque se enseñó entre el fuego de Milán y Cataluña, pero aviendo hecho el Rey por el Consejo de Aragón, gracia de Capitán de la Compañía a Don Francisco Cisternes hijo de Don Plácido en la edad de 21 años sin experiencia ni servicios, es fixo que perdemos á Lacony por su justa desconfianza, y a los cien Cavallos por el Comandante que entra, pues en esta Compañía el Capitán es Mayor, Theniente Coronel y Coronel, y si pedíamos la reforma del Padre por no saber; infierase la del hijo que ignora más*" (Döberl 2003, 214). El fill de Plàcid, Francesc, havia aconseguit la successió en la plaça de capità (ASN, CS, vol. 14, pp. 142v-143v, 1711).

⁶² ASC, AAR, vol. P 39, pp. 27r-32r, 7-V-1714.

⁶³ ASN, CS, vol. 19, pp. 102r-105r, 11-III-1715.

⁶⁴ ASN, CS, vol. 167, 298r-298v i 309r-309v, 2-X-1714. El corresponent decret reial es pot consultar en ASC, AAR, vol. H 55, pp. 52r-53r, 2-X-1714; i en ASN, CS, vol. 18, pp. 15v-18v, 2-X-1714.

seu nom en tota la consulta que va finalitzar amb un lacònic “*Como Parece*”. S’obria així el camí per a que Carròs, “*caminando a la edad que madura mas el juicio*” prenguéss finalment possessió del càrrec en maig de 1715⁶⁵. Als pocs mesos Plàcid Sisternes morirà en Càller el 29 de desembre de 1715⁶⁶, curiosament uns dies després de Manuel Delitala.

¿Qui era Jaume Carròs i Santus? Les dades sobre el seu origen són poc precises. El que és cert és que Jaume era fill d’un Baltasar Carròs de procedència enigmàtica i que a finals del segle XVII havia arribat a Sardènia des de València després d’haver viscut a Milà. Es desconeix, però, quina era la seua vinculació amb els Carròs valencians, dividits a finals del XVII en diverses branques (Guia, 2007 i 2008, 263-268). Una obra sarda i anònima de finals del segle XVIII, a propòsit de l’ascendència dels últims Carròs de Sardènia, assenyalava amb una certa ironia: “*El primero que vino a Sardeña de la familia de Carroz que hoy existe en Càller fue Don Balthasar Carroz que blasonava ser de los de Carroz de Valencia pero no dio jamás prueba de ser de esta familia*”. La vinculació de Jaume amb València no provenia sols del seu obscur parentiu amb els Carròs d’aquest regne; ja hem vist com a l’hora de designar un substitut s’havia recorregut a un valencià⁶⁷; no serà l’última ocasió d’evidenciar-se aquesta relació privilegiada. Anys després Jaume casarà amb una besnéta de Melcior Sisternes⁶⁸; matrimoni que li va servir no sols per a formar part d’un dels llinatges valencians que en les acaballes del segle XVII s’havia integrat en Sardènia, sinó per a reforçar encara més els seus vincles amb xarxes familiars d’apreciable poder local. Aquesta estratègia l’havia iniciat ja son pare en casar-se amb Maria Santus, filla de Jaume Santus i Joana Amat⁶⁹. Els vincles familiars establerts per Baltasar amb les famílies de

⁶⁵ ASC, AAR, vol. H 1, p. 167, 29-V-1715. Les seues primeres actuacions són de juny (ASC, AAR, vol. P 39, 97v-98r, 4-VI-1715).

⁶⁶ Vid. nota 10. Els descendents de Plàcid romandran a Sardènia i entre ells sobresortiran Francesco i Pietro Sisternes d’Oblites, bisbe i canonge respectivament de la seu d’Oristà. Ambdós exerciren un gran protagonisme en el context dels fets revolucionaris de finals del XVIII a l’illa (*Enciclopedia* 2007, 9, 85; Tola 2001, III, 315-317).

⁶⁷ Es curiós que els dos últims Regents la Reial Tresoreria tingueren un origen valencià tan “directe”; sens dubte era l’evidència d’unes relacions privilegiades entre València i Sardènia, construïdes al llarg de segles i on els lligams familiars constituïren un element fonamental; relacions que estaven a punt de trencar-se definitivament amb motiu de la resolució del conflicte successori.

⁶⁸ Als *Quinke libri* del Castell de Càller (vid. nota 10) consta el matrimoni de Jaume Carròs amb Maria Àngela Borro el dia 6 de juny de 1717, vespre de la invasió borbònica. Maria Àngela Borro era filla de Don Joan Baptista Borro i Doña Maria Antònia Zatrillas; aquesta era filla de Joan Baptista Zatrillas i d’Inés Sisternes, filla de Melcior Sisternes i germana de Plàcid Sisternes.

⁶⁹ El casament va tenir lloc el 22 d’abril de 1691 (vid. nota 10). Aquesta és en realitat la primera dada comprovable de la vida de Baltasar Carròs. Abans tot són misteris. Per aquestes mateixes dates de principis de la dècada dels 90, Baltasar Carròs va ser nomenat pel duc de Gandia Regidor de l’estat de Quirra (notícia en Catani – Ferrante 2004, 1247-8), càrrec en el que serà succeït per Antoni Genovès (vid. nota 45).

la noblesa sarda foren bastant convenients. No busquem, però, en ells a la gran noblesa titulada, cosa que no hagués estat apropiat per un petit noble que sols posseïa com a bagatge un ressonant cognom. Tanmateix va ser aquest fet el qui l'obrí les portes a Baltasar per emparentar amb els Santus, els Esgrecho i els Amat, tots ells vinculats amb negocis i càrrecs de l'administració municipal (Sorgia – Todde, 1981) i regnícola, i immersos en un procés d'ascensió social. Es tractava doncs de famílies de la petita noblesa amb una més que acceptable posició econòmica. Baltasar no estava en condicions de demanar més, al temps que la família de la seua muller podia sentir-se orgullosa de vincular-se amb un Carròs. Quan es convoca el Parlament Montellano en 1698 Baltasar ja és mort i el seu fill Jaume és habilitat amb poc més de dos anys (el seu naixement s'havia produït el 10 d'octubre de 1695)⁷⁰. Amb aquests "potencials" locals i amb un segur suport de familiars valencians exiliats a Barcelona, no és d'estranyar que aconseguís el càrrec de Regent la Reial Tresoreria. La seua participació en les diverses instàncies de govern del Reial Patrimoni està perfectament documentada fins al mateix dia de l'inici de la invasió borbònica de 1717⁷¹. A partir de la qual ha de fugir de l'illa, juntament amb d'altres conspicus austriacistes. D'això dona fe l'informe del magistrat borbònic Jerónimo Quintana (Pujol, 1995). La plena integració de la seua família en la societat sarda el farà tornar de nou a l'illa després de l'evacuació de les tropes de Felip V. Jaume serà un dels primers a recuperar el seu estatus i el seu anterior càrrec. En ell serà ratificat per Vittorio Amedeo el 26 de desembre de 1720⁷², i ho exercirà fins a la seua mort el 27 de octubre de 1755⁷³. La integració de Jaume i la seua família amb l'administració dels Savoia fou total, distingint-se els seus descendents en el servei a la nova dinastia en la conjuntura de la *Sarda Rivoluzione* de finals del XVIII. Els últims Carròs de Sardènyia s'extingiran al segle XIX (Guia, 2007).

Així doncs, l'ofici de Regent la Reial Tresoreria i el seu ocupant assoliren finalment una estabilitat natural per damunt de les grans línies de discontinuïtat del període. Aquest ofici sorgit en el marc de la Corona d'Aragó es convertia en un dels seus testimonis més enllà de la liquidació que aqueixa antiga Corona va patir com a conseqüència de la resolució dels conflictes dinàstics de l'inici del segle XVIII.

⁷⁰ "Don Jayme Carroz, hijo del quondam don Balthasar Carroz, admitatur sin votto por no tener bastante edad y ser a notorio cavallero" (Catani – Ferrante, 2004, III, 1457).

⁷¹ En la sessió del dia 17 d'agost de 1717 es prenen les decisions amb molta pressió "atendiendo a que el enemigo está a la vista" en la badia de Càller (ASC, AAR, vol. P 61, pp. 33r-33v, 17-VIII-1717).

⁷² ASC, AAR, vol. H 56, pp. 88r-89r, 26-XII-1720.

⁷³ Vid. nota 10.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO AGUILERA M. A. (1977): *La conquista y el dominio español de Cerdeña (1717-1720). Introducción a la política española en el Mediterráneo posterior a la Paz de Utrecht*, Valladolid, Universidad de Valladolid.
- ANATRA B. (1975): “Corona e ceti privilegiati nella Sardegna Spagnola”, en Anatra B. – Puddu R. – Serri G. (a cura di), *Problemi di Storia della Sardegna Spagnola*, Cagliari, Editrice democratica sarda, 9-132.
- ANÓNIM (1977): Amat V, marqués de San Filippo (ed.), *Origen del Cavallerato y de la Noblesa de varias Familias del Reyno de Cerdena (1775-80)*, Cagliari, Librería Cocco.
- BACALLAR Y SANNA V. (1957): *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, El Animoso, por Don Vicente Bacallar y Sanna, Marqués de San Felipe*, Edición y estudio preliminar de Carlos Seco Serrano, Madrid, Biblioteca de Autores Españoles (Biblioteca Miguel de Cervantes, edición digital).
- BANACLOCHE GINER L. (2003): *La Junta Patrimonial de Valencia: Primeros pasos de una institución del Real Patrimonio (1550-1556)*, Treball d’Investigació. Resum publicat sota el títol “Un estudio de la Junta Patrimonial”, en *Estudis*, 29, 131-177.
- CASEY J. (1987): “Bandos y Bandidos en la Valencia Moderna”, en *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 407-421.
- CATANI G. – FERRANTE C. (2004) (a cura di): *Il Parlamento del Vicerè Giuseppe de Solís Valderrábano, conte di Montellano, 1698-1699*, Cagliari, Consiglio Regionale della Sardegna.
- CHIQUILLO PÉREZ J. A. (1991): “La nobleza austracista en la Guerra de Sucesión. Algunas hipótesis sobre su participación”, en *Estudis*, 17, pp. 115-147.
- DÖBERL M. (2003): “‘Es menester conservar los buenos y abatir los malos’. La situazione nel regno di Sardegna nel 1711 descritta e analizzata da Juan Amor de Soria”, *Cooperazione Mediterranea*, 1-2, 183-217.
- DÖBERL M. (2007): “La visita generale di Marcos Marañón y Lara nel regno di Sardegna (1714-1715). Un breve periodo di riforme sotto il governo degli Asburgo austriaci”, en *Estudis*, 33, 225-253.
- ENCICLOPEDIA DELLA SARDEGNA (2007), Sassari, Ed. La Nuova Sardegna.
- FERRANTE C. (2005): “Le attribuzioni giudiziarie del governo viceregio: il reggente la Reale Cancelleria e la Reale Udienza (secc. XVI-XVIII)”, en Merlin P. (ed.), *Governare un regno. Viceré, apparati burocratici e società nella Sardegna del Settecento*, Roma, Carocci, 442-463.
- FERRANTE C. (2008): “Il reggente la Reale Cancelleria del Regnum Sardiniae da assessor a consultore nato del viceré (secc. XV-XVIII)”, en *Tra Diritto e Storia. Studi in onore di Luigi Berlinguer*, Siena-Sassari, Rubbetino, I, 1059-1093.
- FERRO I POMÀ V. (1987): *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo.
- FLORIS F. (1996): *Feudi e Feudatari in Sardegna*, Cagliari, Ed. Della Torre.
- FLORIS F. – SERRA S. (2007): *Storia della nobiltà in Sardegna. Genealogie e araldica delle famiglie nobili sarde*, Cagliari, Ed. Della Torre.
- GUÀRDIA MARÍN L. (2005-2007): “Ruptura i continuïtat de la Corona d’Aragó a Sardenya arran de la Guerra de Successió”, en *L’Apostol Catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*, Barcelona, Museu d’Història de Catalunya, 403-414.

- GUIA MARÍN L. (2007): "Los cambios dinásticos y la trayectoria de una emblemática estirpe: los últimos Carròs de Cerdeña", en *Imprese e fortune dei Carròs nel Valenzano e in Sardegna (secoli XIV-XVIII)*, Seminario Internazionale, Villasor, inèdit.
- GUIA MARÍN L. (2008): "Les rendes de Sardenya i l'exili valencià a la Guerra de Successió", en Pérez García P. (coord.), *Homenatge al Professor Dr. Antonio Mestre Sanchis, Saitabi*, 58, 251-275.
- GUIA MARÍN L. (2009-2011): "Tiempo de mudanza. Los oficiales reales en el reino de Cerdeña al inicio del setecientos", en Martínez Millán J. – R. González Cuerva (coords.), *La Dinastía de los Austria: Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*, Madrid, Ed. Polifemo.
- GUIA MARÍN L. (2011): "El Procurador Real de Cerdeña en la encrucijada de los cambios dinásticos de principios del siglo XVIII", en *Europa e Mediterraneo. Política, Istituzioni, Società. "Studi Storici in onore di Bruno Anatra"*, Università degli Studi di Cagliari, vol. 3, 1627-1662.
- LA VACCARA L. (1927): *La Reale Udienza. Contributo alla storia delle istituzioni sarde durante il periodo spagnolo e sabaudo*, Cagliari, Edizioni dell'E.C.E.S.
- LEÓN SANZ V. (2007): "Isabel Cristina, reina y regente en Barcelona", en *L'Apostol Catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 429-440.
- LEPORI M. (2003): *Dalla Spagna ai Savoia. Cetti e Corona nella Sardegna del Settecento*, Cagliari, Carocci.
- LODDO CANEPA F. (1934): *Dispacci di Corte, Ministeriali e Vice-regi concernenti gli affari politici, giuridici ed ecclesiastici del Regno di Sardegna (1720-1721)*, Roma, Società nazionale per la Storia del Risorgimento italiano.
- LODDO CANEPA F. (1954): "Alcune istruzioni inedite del 1481 nel quadro della politica di Ferdinando 2. in Sardegna", en *Archivio Storico Sardo*, vol. 24, 3-32.
- MANCONI F. (a cura di) (1985): *Anonimo Piemontese. Descrizione dell'Isola di Sardegna*, Cagliari, Comune di Cagliari.
- MANCONI F. (2007): "El regne de Sardenya: de Ferran el Catòlic al decret de Nova Planta", en Belenguer E. (ed.), *Història de la Corona d'Aragó. L'Època Moderna (1479-1715)*, Ferran II i els Àustria, Barcelona, Ed. 62, 397-436.
- MANCONI F. (2010): *Cerdeña, un reino de la Corona de Aragón bajo los Austrias*, València, PUV.
- MANNO G. (1996): *Storia di Sardegna* (a cura di A. Mattone), Cagliari, Ilisso.
- MARONGIU A. (1932-1975): "Il Reggente la Reale Cancelleria, primo ministro del governo viceregio, 1487-1847", en *Rivista di Storia del Diritto italiano*, V (1932). Aquest treball es tornà a publicar en Marongiu A.: *Saggi di Storia giuridica e politica sarda*, Padova, Cedam, 1975, 185-201.
- MATEU IBARS J. (1967): *Los Virreyes de Cerdeña. Fuentes para su estudio*, Padova, Cedam.
- MATEU I LLOPIS F. (1963): "'Maestre Racional' y 'Tesorero General'", en *Studi Storici e Giuridici in onore di Antonio Era*, Padova, Cedam, 241-254.
- MATTONE A. (1991): "Istituzioni e riforme nella Sardegna del Settecento", en *Dal trono all'albero della libertà: trasformazioni e continuità istituzionali nei territori del Regno di Sardegna dall'antico regime all'età rivoluzionaria*, Roma, Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici, 325-419.
- MATTONE A. (1992): "La cessione del Regno di Sardegna dal trattato di Utrecht alla presa di possesso sabauda (1713-1720)", en *Rivista Storica Italiana*, anno CIV, I, 5-89.

- MATTONE A. (2001): “Filippo II e il Regno di Sardegna”, en *Studi Storici*, 2, 263-335.
- MURA E. (2009): *Diario di Sardegna del conte Filippo Domenico Beraudo di Pralormo (1730-1734)*, Cagliari, AMD Edizioni.
- MURGIA G. (2004): “La Sardegna durante la dominazione austriaca in una relazione di un anonimo, precursore del riformismo sabaudo nell’isola”, en *Annali della Facoltà di Scienze della Formazione dell’Università di Cagliari*, Nuova Serie, XXVII, 169-236.
- MONTAGUT ESTRAGUÉS T. de (1987): *El Mestre Racional a la Corona d’Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- NIEDDU A. M^a (2008): “L’istituzione della Sala Criminale della Reale Udienza del Regno di Sardegna (secc. XVI-XVII)”, en *Tra Diritto e Storia. Studi in onore di Luigi Berlinguer*, Siena-Sassari, Rubbetino, II, 367-410.
- OLLA REPETTO G. (1976): “L’istituto del Procurator regius Regni Sardiniae sotto Alfonso il Magnanimo”, en *Medioevo, Saggi e Rassegne*, 2, 97-108.
- PÉREZ MARCOS R. (2007): “Estrategias de gobierno y modelos de administración en la Nueva Planta de Cerdeña”, en Escudero J. A. (coord.), *Génesis territorial de España*, Zaragoza, El Justicia de Aragón, 549-578.
- PILLITO I. (1863): *Istruzioni date dal Re Pietro IV d’Aragona al Riformatore dell’Isola di Sardegna D. Raimondo de Boyl nel 1338, illustrate e corredate di varie notizie storiche*, Cagliari.
- PILO R. (2010): “Scienza e politica negli scritti del medico di corte Gavino Farina”, en *Estudis* 36, 175-187.
- PORRU L. (2010): *Il Granaio di Don Giovanni. Famiglie e potere nella Sardegna del Settecento: Orosei e il marchesato s’Albis (1720-1808)*, Dolianova, Grafica del Parteolla.
- PUJOL AGUADO J. A. (1995): “España en Cerdeña (1717-1720)”, *Studia Historica. Historia Moderna*, vol. XIII, 191-214.
- PUTZULU E. (1968): “L’ufficio di Maestro Razionale del Regno di Sardegna”, en *Martínez Ferrando archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Barcelona, A.N.A.B.A., 409-430.
- ROGIER L. (1963): “Istruzioni di Ferdinando il Cattolico al Viceré Don Ignazio Lopez de Mendoza (1488)”, en *Studi storici e giuridici in onore di Antonio Era*, Padova, Cedam, 337-351.
- SALVADOR ESTEBAN E. (1983): “Las fuentes fiscales valencianas en la Edad Moderna: naturaleza y aprovechamiento”, en *Actas de las II Jornadas de Metodología y Didáctica de la historia*, Cáceres, 125-145.
- SALVADOR ESTEBAN E. (1993): “La Frontera intrarregnicola valenciana y su impacto en las instituciones reales. El ejemplo de las dos Bailías Generales”, en *Actes del II Congrés d’Història Moderna de Catalunya, Pedralbes*, 13-II, 11-23.
- SALVADOR ESTEBAN E. (1996): “El Lugarteniente de Tesorero General en la Valencia Foral Moderna. Un cargo casi desconocido y una documentación por exhumar”, en *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El Poder Real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, volum I/2, Zaragoza, Diputación General de Aragón, 343-364.
- SALVADOR ESTEBAN E. (1998): “Las tempranas preocupaciones hacendísticas de Fernando el Católico. El caso sardo”, en Plaisant M. L. (ed.), *Studi Storici in memoria di Giancarlo Sorgia. Archivio Storico Sardo*, XXXIX, Cagliari, Deputazione di Storia Patria per la Sardegna, 183-201.
- SALVADOR ESTEBAN E. (2008): “Un aragonés en la Valencia de Fernando el Católico. Alfonso Sánchez, Lugarteniente de Tesorero General”, en *Aragón en la Edad Media*

- (Homenaje a la Profesora M^a de los Desamparados Cabanes Pecourt), *Revista del Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos*, XX, Universidad de Zaragoza, 709-721.
- SALVADOR ESTEBAN E. (2009): "El Real Patrimonio valenciano en la Época Foral Moderna", en Ribot L., Belloso C. (ed.), *Las Finanzas estatales en España e Italia en la Época Moderna*, Madrid, Actas, 95-126.
- SCANO D. (1946): "Donna Francesca di Zatrillas, marchesa di Laconi e di Sietefuentes", en *Archivio sardo*, XXIII.
- SORGIA G. – TODDE G. (1981): *Cagliari, sei secoli di amministrazione cittadina*, Cagliari, Lions International-Banco di Sardegna.
- TATJER PRAT M. T. (2009): *La Audiencia en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra.
- TODDE G. (1959): "Istruzioni di Ferdinando il Cattolico a Giovanni Dusay per il buon governo dell'isola di Sardegna: documenti inediti", en *Nuovo bollettino bibliografico sardo e archivio tradizioni popolari*, vol. 4, 3-6.
- TOLA P. (2001): *Dizionario Biografico degli uomini illustri di Sardegna* (a cura de Manglio Brigaglia), Nuoro, Ilisso.
- TORE G. P. (1980): "Avvertenze al Duca di San Giovanni, viceré di Sardegna prima di entrare in Carica (1699)", en *Archivio Storico Sardo*, XXXI, 197-235.
- TORE G. P. (1981): "Il Ricevitore del Riservato in Sardegna (1497-1560)", en *Medioevo, Saggi e Rassegne*, 6, 183-217.
- TORE G. P. (1983): "Il documento istitutivo dell'ufficio di luogotenente del tesoriere d'Aragona nel 'Regno di Sardegna' (1387)", en *Archivio Storico Sardo*, XXXIV, 112-123.
- TORRÓ ABAD J. (1999-2006): *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, PUV.

